

**ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІ**

Тақыбыры: Мәдени қабат

Қабылдаған: *Т.ғ.д.* профессор Мұхтар Қожа
Орындаған: Жасыбаев Нұрдәулет ТТА-911F

Түркістан 2022

Жоспар:

1.Мәдени Қабаты Дегеніміз Не?

1.1 Археологиялық мәдениет

1.2 Археологиялық кезеңдеу және хронология

2. Құрылым, Құрылымдар

3.Биологиялық қалдықтары

4.Күрделі

5.Қалыптастыру

6.Қабаты қалыптастыру шарттары

7.Стратификация

7.1 Археологиялық стратиграфия

7.2 Ашық және жабық кешендер

8.Ерекшеліктері зираттар

Мәдени қабат

«Мәдени қабат» – археологияның іргелі түсініктерінің бірі. Археологияда мәдени қабат деп адамдардың тіршілігі нәтижесінде тарихи қалыптасқан қабаттардың жүйесін атайды. Мәдени қабаттың қалыптасуы баяу және күрделі үдеріс және оның барысында қабаттардың шөгуі бірізділікпен жүзеге аспайды. Әрбір нақты жағдайда бұл үдеріске бір-бірімен байланысты болмаған көптеген табиғи және механикалық факторлер әсер етіп отырады. Алайда әр түрлі ескерткіштердің мәдени қабатының қалыптасу заңдылықтары туралы жалпы ұғым беретін теориялық схемалар құрастыруға болады.

Адамдар біршама ұзақ уақыт қоныстанған жердің бастапқы шым қабаты тапталады, тұрақ жайлар, ошақтар, шаруашылық құрылыстары, қоршаулар салынады, шұңқырлар қазылады. Бірте-бірте қоқыстар жиналады, ескі үйлер қирап, олардың орнына жаңалары құрылады. Тағы да қоқыстар мен құрылыс қалдықтары және т.б. пайда болады. Егер адамдар бір неше ондаған жылдар бойы мекендеген бұл қонысын тастап көшіп кеткен жағдайда келесі онжылдықтар ішінде жаңбыр, қар және желдің әсерімен құрылыстар қирайды, қонысты шаң-топырақ басып, үстіне шөптер өседі. Тағы бір неше ондаған жылдардан кейін бұрынғы қоныстың қалдықтарын толығымен жауып тастаған жаңа топырақ қабаты қалыптасады.

Жоғарыдан санағанда бірінші қабат қазіргі заманғы шым қабат болып табылады. Одан кейін орналасқаны – мәдени қабат, ал мәдени қабаттың астында тапталып қалған бастапқы шым қабаттың қалдықтары сақталып қалуы мүмкін және оның астында әдетте материк деп аталатын табиғи топырақ жатады. Қазба қабырғасында олар көлденең орналасқан ала сызықтар түрінде болады. Олар топырағының құрамы, қалыңдығы және түсі бойынша бір-бірінен айырмашылық қылады, ал мәдени қабат болса мәдени қалдықтарымен – күзе сынықтары, сүйек, күл және көмір қалдықтарының болуымен ерекшеленеді.

Қоныстар бір қабатты және көпқабатты болуы мүмкін. Әдетте алғашқы дәуір мәдениеттерінің тұрақтары бір қабатты болып келеді. Алайда мәдени қабаттың қалыңдығы мен көп қабаттылығы тек дәуірге байланысты емес. Егер қоныс бір орында көп жылдар бойы тұрса мәдени қабат әлдеқайда қалың болады. Алғашқы дәуір ескерткіштерінің арасында да көп қабатты палеолит тұрақтары (әсіресе үңгірлерде) немесе неолит елді мекендері (отырықшы) кездеседі. Мәдени қабатта белгілі бір уақыт ішінде тіршілік тоқтап қалып, кейін бұл жерде адамдар тағы қайтадан қоныстанса мәдени қабаттардың арасында таза қабат қалыптасады. Бұл қоныс жұрты көміліп қалғаннан кейінгі таза топырақ пен құмнан қалыптасқан шөгінді қабаты.

Мәдени қабат қоныстардың барлық жерінде біркелкі қалыптаспайды. Мысалы, қалалардың сауда алаңы мен ғибадатхана кешенінде, тұрақжайдың орталық бөлімі мен шет жақтарында және сыртында мәдени қабат әр түрлі тездікпен қалыптасады.

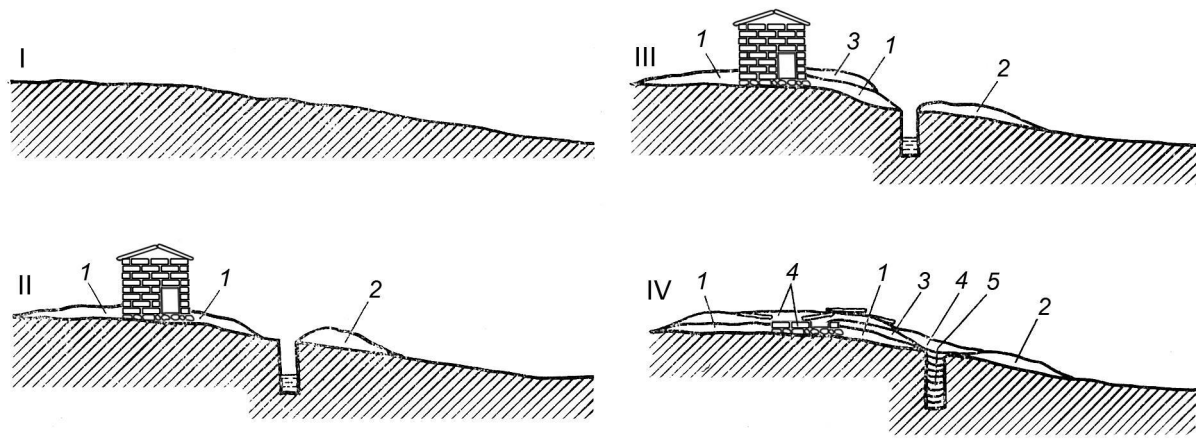
Археологиялық мәдениет.

Археологиялық зерттеулердің маңызды тарапын құрайтын мәдениет тарихы археологиялық мәліметтердің үлкен сілемдерін кешенді зерттеуге және археологиялық мәліметтерді хронологиялық және кеңістіктік жүйелеуге негізделеді.

Археология ғылымында нақты хронологиялық кезең аясындағы және белгілі бір аймақта шоғырланған, сонымен қатар артефактілерінің жиынтығы бойынша өзара ұқсас ескерткіштер кешенін «археологиялық мәдениет» деп атайды. Ол адам тұрмыс-тіршілігінің осы ескерткіштерде сақталған материалдық қалдықтарынан тұрады. Археологиялық материалдардың өздері мәдениет болып табылмайды, ал оның өнімдері болып табылады, және олар мәдениетпен жүйелі түрде байланысты. Археологияның мақсаты – мәдениеттер арасындағы күрделі байланыстарды, олардың өзгерістерінің артында тұрған себептерді түсіндіру болып табылады.

Археологиялық мәдениетті анықтауда жерлеу құрылыстары, жерлеу дәстүрлері, еңбек құралдары, керамика, әшекей бұйымдар және т.б. маңызды белгілерге мән беріледі. Кейбір жағдайда археологиялық мәдениетті нақты тарихи халықпен немесе тайпалармен (жазба немесе этнографиялық деректер бойынша белгілі) идентификациялауға болады. Мысалы, сақ, савромат, сармат археологиялық мәдениеттері сол тайпалардан қалған ескерткіштер негізінде бөлінген. Бірақ материалдық мәдениет элементтерінің ұқсастығы барлық кезде этникалық бірлестікті білдірмейді. Мысалы, қауыншы, отырар-қаратау, жеті асар археологиялық мәдениеттері қаңлы тайпалары мекендеген аймақтан алынған археологиялық материалдар негізінде бөлінген. Дегенмен «археологиялық мәдениетті» адамдардың белгілі бір қауымдастығының археологиялық эквиваленті ретінде қарастыруға болады.

Археологиялық мәдениеттерге көпшілік жағдайда шартты түрде алғашқы табылған ескерткіштің немесе сол жердің аттары беріледі. Мысалы Андронов мәдениеті, Триполье мәдениеті, Тасмола мәдениеті және с.с. Сонымен қатар, кейбір жағдайларда археологиялық мәдениеттерге олардың неғұрлым ерекше белгілері бойынша шартты атаулар берілуі мүмкін: мысалы, катакомбалық тарихи-мәдени қауымдастығы (катакомба түрінде құрылған молалар тән), срубтық (қима) тарихи-мәдени қауымдастығы (ағаш бөренелерден құрастырылған молалар тән).

Сурет 1. Мәдени қабаттың қалыптасу үдерісі: I – мәдени қабаттың пайда болуына дейінгі жер беті; II – жер бетіне тұрғын үй салынған және құдық қазылған, нәтижесінде құрылыс кезінде үйдің төңірегінде қоқыс қабаты (1), құдық қазылған уақытта топырақ үйіндісі пайда болады; III – ғимараттың өмір сүрген кезінде тұрмыстық қоқыстардың қабаты (3) қалыптасады; IV – үй құлағаннан соң оның қирандысы қалады (4), құдық құлаған үйдің қирандысы астында (5) көміліп қалады (Д.А.Авдусин бойынша).

Археологиялық кезеңдеу және хронология

Адам қоғамының тарихын олардың негізгі еңбек құралдарының қандай материалдан жасалғандығына қарай археологиялық кезеңдеу қалыптасқан. Осы кезеңдеуге орай бүкіл адамзат тарихы **тас, қола және темір** ғасырларына бөлінеді. Өз кезегінде бұл ғасырлардың әрқайсысы жеке кезеңдер мен мәдениеттерден тұрады. Созылған уақытының ұзақтығы мен өзіндік даму ерекшеліктеріне қарай бұл ғасырлар әркелкі. Мәселен тас ғасыры басқаларына қарағанда едәуір ұзақ уақытқа созылған. Осы ұзақ мерзімге созылған тас ғасыры кезінде тас еңбек құралдары үздіксіз дамып, оларды жасау әдістері де жетіліп отырды. Осыған орай адамның өзі де өзгеріп, тәжірибесі артты. Сондықтанда тас ғасыры ғылымда палеолит (көне тас), мезолит (орта тас) және неолит (жаңа тас) болып, үш кезеңге бөлінеді. Олардың әрқайсысынан аймақтық (территориялық) және мерзімдік (хронологиялық) тұрғыдан ерекшеленетін энеолит (мысты тас) тас пен қола ғасырларының ортасындағы аралық кезең болды. Қола ғасыры мыс пен қалайының қосындысынан алынатын қоланы адамның игерген уақытынан басталады.

Бұл ғасыр оңтүстік аудандарда б.э.д. үшінші мыңжылдықтан басталса, солтүстік аудандарда кішкене кешелдеп қалыптасты. Ақыр соңында темір өндірудің қыры мен сырын жаппай меңгерген шақ б.э.д. 8 – ғасырдан бастап, адам баласы темір ғасырына қадам басты.

Сонымен археологиялық кезеңдеу негізгі еңбек құралдарының эволюциясымен оларды жасау әдісі негізінде құрылды. Археологиялық деректердің өзіндік ерекшеліктеріне сай заттар мен мәдениеттердің мерзімін (хронологиясын) анықтау арнайы әдіс пайдалануды қажет етеді. Осыған орай археологиялық мерзімдеуде **нақты және салыстырмалы** мерзімдеу деген екі түрлі әдіс қолданылады.

Салыстырмалы әдіс - кез келген мәдениетке, немесе кезеңге тән заттарды олардың жасалу әдісі мен материалына қарай бұрын ғылымда жасы анықталған заттармен салыстыру арқылы жүзеге асырылады.

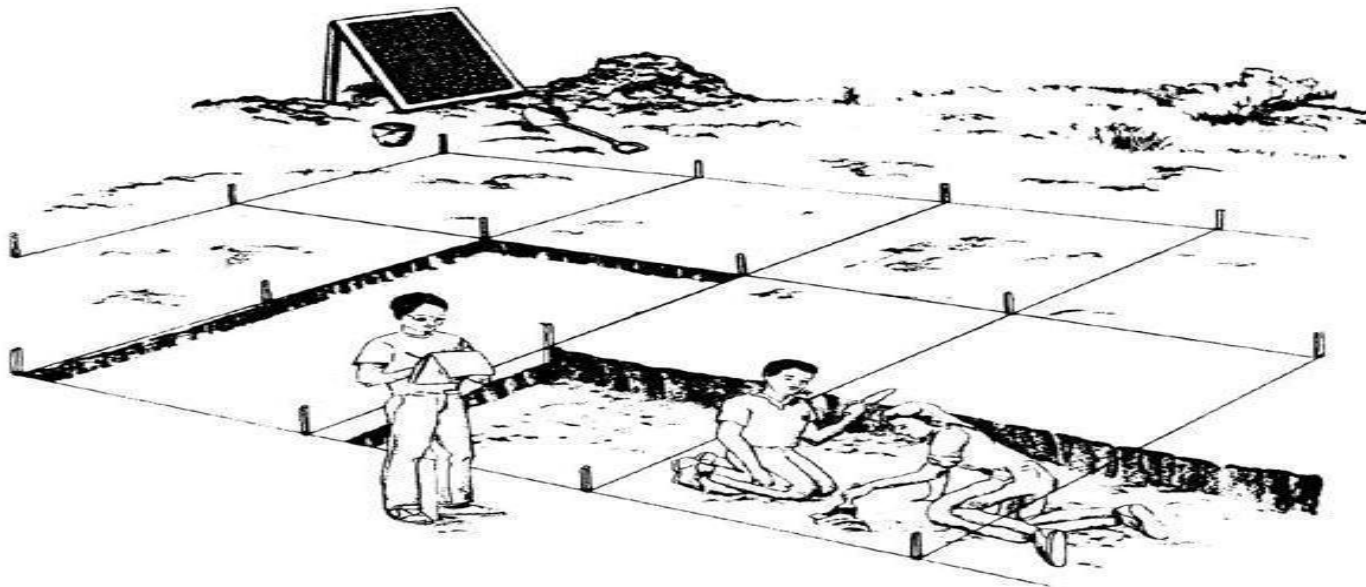
Нақты мерзімдеу жаратылыстаму ғылымдарының әдіс – тәсілдері арқылы жүзеге асырылады. Мысалы кали – оргонды (радиоактивті элементтердің ыдырау мерзіміне қарай), геохронологиялық (жер қыртысының жылдық қатпарларын есептеу арқылы), дендрохронологиялық (ағаштың жылдық сақинасына қарай). Әдетте нақты мерзімдеу үшін бірнеше әдістер қорытындысының жиынтығы алынады.

Тарих ғылымында уақытын анықтайтын екі жүйе бар. Хронология және кезеңге бөлу. Хронология болған оқиғаның уақытын анықтайды, ал, кезеңге бөлу сол оқиғаларды кезеңімен орналастырады.

Адамзат тарихының кезеңге бөлудің ғылымда бірнеше түрлері бар. Соның бірі-арнайы археологиялық ғылымның негізгі деректері заттай деректер болып есептеледі. Яғни, адамның іс-әрекетінің нәтижесінде қалып кеткен материалдық көрінетін заттар. Лукреций Кар адамзат тарихын тас, мыс және темір дәуірлерге бөлетін. Адам өзінің өмір тұрмысын қамтамасыз ету үшін, табиғат дәстүрлі материалдарын еңбек құралдары есебінде пайдаланғанын б.э.д. I ғ. өмір сүрген ғылым байқап қалған. Осының негізінде археология, этнография, геология, химия және т.б. ғылымдардың жетістіктерін пайдалана отырып, іргетасын адамзат тарихының әр кезінде қорланған білімі қорытып дәлірек кезеңге бөлуін шығарған

Құрылым, Құрылымдар

Мәдени қабаты артефактілер тұрады. Соңғы термин барлық бір жолы немесе басқа болып саналады бойынша, адам емделді. Әдетте, бұл құралдар, тұрмыстық құралдар, киілетін зергерлік бұйымдар, киім, шпindelдер, жебелер мен басқа да көптеген элементтерді қамтиды. Сондай-ақ, артефактілер өнімдер бастапқы өндірістік процестің қалған қамтиды. осьтерді, ара және басқа да құралдар жасау үшін қолданылған киім немесе тупой тастардың өндіру кейін алынып тасталмайды металдар балқыту кейін қалған материалдық, артық тері, - соңғы санаты шлак кіреді. үлкен өндірістер үшін бейімделген құрылымы - мәдени қабаты тіпті өндірістік кешен болуы мүмкін. Мысалы, гүлдеген жиі адам металлургия айналысқан рет тастанды журналы кабиналар, табылған. осы салаларда журнал үйде қалдықтары, пеш, кейбір құрал болып табылады.

Құрылымдар

Мәдени қабаты көбінесе шындап жер жер қабаттарын бұзады, олардың құрылысы ірі нысандар, тұрады. ең көп тараған және сол уақытта өте қарапайым құрылымы - бұл ортақ экономикалық шұңқыр болып табылады. ол адам қызметінің өнімдерімен толтырылады, себебі, табу және бетіндегі қараңғы топыраққа анықтау үшін оның өте оңай. мұндай ұңғымалар тұрғын үй, мәдени қабатының қалдықтары болуы мүмкін, Сонымен қатар т.б. азық-түлік, киім-кешек, өндіру, күні .. адам өмірінің бірнеше аспектілері туралы түсінік беру, өйткені олардың зерттеу, өте маңызды болып табылады. осы ұғымдар анықтау осы қабаттар екі ірі және шағын объектілерді сақтауға болады деп болжайды. тұрғын үй қалдықтары журналы, қорлар, қабырғалар, ошақтар түрінде болып табылады. Бұл санатта туннелдер, Palisades, қорған іспетті қамтуы мүмкін. олар жоғары биіктікте орналасқан, өйткені құрылыс алаңдарында соңғы санаты өте жақсы, археологиялық барлау көрінеді.

Биологиялық қалдықтары

Мәдени топырақтың қабаты бір рет табиғат бөлігі болды материалдар қаныққан, бірақ белгілі бір жағдайларда негізінде адам қызмет саласындағы болды. Бұл санатта биологиялық қалдықтарының төрт түрі бар шикізат сүйектерін, ұлулар, тұқым, тозаң, жапырақтар, ағаштардың қабыршақтар, және тағы басқалар. D. қамтуы мүмкін. Бірінші топқа тамақ кіреді қалдықтарды: ол адамдардың билік кейін қалған тамақ, немесе бұл пісіру процесінде қолданылған. Мысалы, автотұрақтарда, археологтар жиі жануарлар сүйектері таба. Археологиялық мәдени қабаты техникалық қалдықтарды тұрады: өндірістік процесінде қалған өсімдік немесе жануар текті заттар, (мысалы, ағаш фишкалар, сабан, сүйек Щепки, т.б. ...). олардың тікелей қатысуынсыз адамдардың тұрғылықты жері бойынша болды биологиялық қалдықтар (тозаң, тұқым, өсімдік ... және т.б., қалады) - үшінші топ екофакты кіреді. олар адамның табиғи қоршаған ортаны қайта қалпына келтіру мүмкіндік, өйткені олар маңызды болып табылады. Соңында, төртінші топ - бұл органикалық қалдықтар (табиғи депозиттері ескерткішінің айналасында дейін салынған) болып табылады. археология мәдени қабаты олардың қоршаған ортаны трансформация (stockade үшін мысалы, құм-жарақтары) адам қызметінің іздері болуы мүмкін.

Күрделі

Археологиялық материалдар бір-бірімен тікелей байланыста болып табылады және адам өмірінің белгілі бір кезеңнің ең толық бейнесін жасауға біріктіреді. Осы ұғымдардың түрлі кезеңдерде атқарылған немесе жасалуы еді заттарды жиынтығын білдіреді қабылданған, бірақ, сондықтан, сол уақытта реттеуге және болды сәйкес, іс жүзінде өзгеріссіз қалды. Бұл тұжырым бар археологиялық қазба жұмыстарын дамыту үшін анықталады жабық кешен (монета қазына, көму элементтер) деп аталады. Мәдени қабаты кең шекарасын болуы мүмкін. Жиі археологтар жасанды оған көрші топтары деректерді қамтитын, күрделі ұзартуға уақыт бүкіл ұзындығын зерттеуге. Бұл жағдайда ол ашық кешенінің айтуға үйреншікті болып табылады.

Қалыптастыру

Белгілі бір уақыт кезеңі ішінде қалыптасқан қабаты. Бірінші кезең - мысалы, табиғи кен орындарын табиғи кейінге қалдыру, құрлықтық жіктерінің депозиттердің пайда. жер құрылыс басында адам қызметінің кейбір қалдықтары алуға: құрылыс материал, құрал қалдықтары. Осылайша мәдени қабатының бастапқы аймағын қалыптасады. ондаған жылдар мен ғасырлар бойы бастапқы деңгейі бірте-бірте белгілі бір елді мекенде адам болмыстың өзінде тікелей қалдықтар жерленген. жаңа төсек қалыптастыру, соның нәтижесінде жер және т.б. азық-түлік қалдықтары, керамика, жануарлардың қалдықтарын, киім-кешек, толтырылған, бірақ барлық ғимараттар бұзылған кезде туындайды, не уақыт, немесе табиғи апаттар нәтижесінде өледі - .. қабатының бұзылуын.

Қабаты қалыптастыру шарттары

Көп топырақ органикалық қалдықтары, жылдам шешім үлкен тәуекел, қалдықтардың осы түрі өте тез және қарқынды ыдырайтын, өйткені. топырақ органикалық қалдықтары толы болса, онда руынан және адамдардың өмір сүру реттеуге және молықтыру қалпына келтіру археологтар үшін үлкен мүмкіндік бар. Бұл жағдайда, қабаты қалыңдығы тіпті 6 метр (осы Русь ескі қазба жазылған деңгейі) дейін жетуі мүмкін.

Стратификация

Бұл тұжырымдама шеңберінде бір-біріне қатысты чередованием топтарын, сондай-ақ қалыпты табиғи кен орындарын білдіреді қабылданады. ол қалыптастыру қабатының тарихын қадағалауға мүмкіндік береді, өйткені зерттеу стратификация, археология үшін өте маңызды болып табылады. Ең көп таралған әдістердің бірі - топтары жабылатын принципі болып табылады. жоғарғы жағында болып асқан және одан жоғары жастағы бір - Бұл жағдайда, ол төмен екенін болжамды деңгейі. жоғарғы қабаты аяқталды жиі Алайда, бұл әдіс, тек белгілі бір жағдайларда қолданылады. принципін кесу кез келген шетелдік *ukroplenie* тұндыру кейін ол орналасқан қоршаған ортаға қарағанда пайда дегенді білдіреді. танысу ғалымдары жиі назарға мәдени қабатының ондағы элементтердің кейін пайда болуы мүмкін фактіні қабылдайды. Сонымен қатар, ғылым назарға кешенін жабылу күні ол артефактілер болу уақытымен сәйкес осы фактіні қабылданады. Мысалы, олар болған, сондықтан олар осы саладағы адамдардың өмір сүру уақыт жылғы мүмкін уақыт қоюға ауыр заттарды, бастап.

Археологиялық стратиграфия.

Стратиграфия – латын сөзі, stratum-қабат, grapho- жазу, яғни археологиялық ескерткіштердің орнында пайда болған қыртыстарды зерттеу әдісі.

Адамзат тарихының өте ерте дәуірлерін сипаттаған кезде геологиялық стратиграфия қолданылады. Атап айтсақ, мұзданудың және мұзаралықтарының геология ғылымы қалыптастырған атаулары бар. Адамзат тарихына сәйкес келетіндері ертетас дәуіріне жатады. Кейінгі археологиялық дәуірлер де стратиграфиялық әдістің қолдануымен зерттеледі.

Қоныстардағы қазба қабырғалары кең, көлемді келсе, шаршылардың түйіскен нүктелерінде жер бақандары қалдырылады. Қазба тереңдегенде олар аласартылады, уақытында қиындысы графикалық әдіспен салынып отыруы тиіс.

Қорғандарды қазғанда солтүстік - оңтүстік, шығыс - батыс бағыттарымен қазылмаған жал (орысша - бровка) қалдырылады. Қазба терең болмаса, жал бұзылмаған күйінде сақталады. Алдыңғы қиындылары қағаз бетіне түскенде, тереңдегенде аласартылуы мүмкін. Қиынды сызбасы –профилі сапалы жасалғанда ескерткіштен алынатын тарихи мағлұмат толығына түседі, уақытты дәл анықтауға септігін тигізеді.

Стратиграфиялық әдіс көне қоныстарды зерттеген кезде қолданылады. Стратиграфиялық тізбек немесе қатарлар арқылы жоғарғы және төменгі қабаттардың уақытнамасы анықталады. Стратиграфиялық әдіс қорғандық ескерткіштерді де зерттеуде маңызды қызмет атқарады. Ескерткіштердің салыну уақытын, құрылыстың қалыптасуын, құрылымын анықтайды.

Ашық және жабық кешендер.

Археологияда ескерткіштерді сипаттауда *ашық* және *жабық* кешендер деген ұғымдар қолданылады.

Қоныстардың көпшілігі ашық комплекстерге жатады. Мұндағы заттар мен қалдықтар ұзақ уақыт бойы жинақталған, оларды бір уақытқа жатқызу, мәдени қабат бүлінген болса, қиындықтар туғызады.

Ашық комплекстегі заттар мен қалдықтар әр замандікі болуы мүмкін. Стратиграфиялық және типологиялық әдістер оларды ажыратуға мүмкіндік береді. Ашық комплекстегі деректемелер көбіне қираған, бөлшектенген, өзгерген түрінде ұшырайды.

Жабық комплектердегі заттар бір мезгілді мезгейді, бір заманның қолданыс заттары болуы неғұрлым ықтимал. Көбінесе бір мәдениетке жатады. Мәселен, моланың ішіндегі заттар бір уақытта көмілді, яғни зат жинақталуының уақыт тұтастығы бар. Олар бір дәуірдің, бір заманның заттары.

Арнайы камерада қойылғандықтан жабық комплекстегі деректемелердің сақталу сапасы жоғары келеді. Сондықтан, оның уақытнамалық көрсеткіштері ашық комплекстерге қарағанда айқын, абсолюттік уақытнамаға жақын. Жабық комплекстердің көмегімен мәдениетті анықтау жеңілірек. Жабық комплекстерге жерлеу комплекстерімен қатар бір мезетте табиғат апатынан немесе жойқын соғыс салдарынан жойылып кеткен қоныс - қалалар да жатады. Мәселен, жанартау атқылағанда қоныс-қалалар күл астында қалуы мүмкін. Антик заманының Помпей қаласы, міне, осындай жабық комплекс түріндегі ескерткіш. Мұндағы өмір көрінісі бір уақыт кескінін көрсетеді.

Ерекшеліктері зираттар

Бұл қабаты, ол қалыптасады бұл сипатталады тұрғын үй қабаттар ретінде табиғи мәнерде тұрақты емес, емес, ал, керісінше, топырақ құрылымы адамның араласуынсыз нәтижесі болып табылады. Ол көбінесе алдын ала бар қабатын бұзылады. ұзақ уақыт бойы зират бар болса, ондаған жылдар мен ғасырлар бойы ескі жерлеу қираған және олардың орнына жаңа бар. олар айтарлықтай танысу жеңілдетеді уақыт, бір орын жиналған артефактілер жабылды, өйткені жерлеу маңызды болып табылады. Сонымен қатар, көму рұқсат белгілі дәуірінің халқының мәдениеті мен наным соттау үшін. деректер саласындағы қабаттар бір-бірімен жабатын, керісінше, жерге тереңірек емес. Осылайша, мәдени қабаттарының стратификация қалыптастыру, бір-бірімен ішіне Зажатый жатыр.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. АВИЗОВА А. Қ. **АРХЕОЛОГИЯ**

2.

<https://kk.atomiyme.com/%D0%BC%D3%99%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8-%D2%9B%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D1%82%D1%8B-%D0%B4%D0%B5%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%96%D0%BC%D1%96%D0%B7-%D0%BD%D0%B5/>

3. <https://kzdocs.docdat.com/docs/index-56141.html?page=5>

4.

<https://melimde.com/lekciya-20-praktikali-seminar-6-laboratoriyali-soj-64.html?page=3>

Назарларыңызға Рахмет!